

הערות בענין מצה כל שבעה

איתא בספר מעשה רב:

"שבעת ימים תאכל מצות" כל שבעה מצוה, ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה, ואעפ"כ מצוה מדאוריתא היא [ומצוה היא כמו תפילין], וכן פירשו [מנחות ל"ו ע"ב] יו"ט א"צ אות, פסח במצה סוכות בסוכה, ועוד כמה ראיות.

והיה מחבב מאד מצות אכילת מצה כל שבעה, וביו"ט אחרון היה אוכל סעודה שלישית אע"פ שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר יו"ט, מפני חביבות מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו.

ובמוצאי יו"ט היה משתדל לטעום חמץ וכן חדש באורתא [דשיבסר] נגהי תמניסר. והיה נמנע לאכול לאחר הפסח מצה שיוצאין בה ידי חובתו בפסח, וכ"ז להכירא לעשיית המצוה שאין עושין אותה להנאה אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו.

א. הנה בעיקר הך מילתא כבר נחלקו רבותינו הראשונים, דהנה בבעל המאור סוף פסחים הקשה אמאי אין מברכים על מצה כל שבעה כדרך שמברכים על סוכה כל ז', הא לפינן זמ"ז. ותי' שאדם יכול לעמוד בשאר ימים בלא מצה ויהא ניזון באורז וכו' משא"כ בסוכה שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים והוא חייב לישן בסוכה ולטייל בה והיינו דאמרינן בשבת בפרק ר"א מצה וכל מכשיריה וכו' עכ"ל הבעה"מ. ומבואר דס"ל כדעת רבינו דאין חילוק בין מצה לסוכה רק דזה אינו מוכרח וע"כ לא תקנו בזה ברכה אבל הוי מצוה ושייך בזה ברכה, וכ"מ במהר"ם חלאוה שם, [וכן הובא בכל בו ובמאירי ובמכתם ועוד ראשונים].

והראשונים שם הביאו עוד תי' מהר"ר שמואל שקלי שתי' דבאמת אינו מצוה כלל והוא דלא כרבינו הגר"א עי"ש, [וכ"נ לכאוי' בעיטור הל' מצה ומרור דף קלה ע"א] אבל גבי מצה כי בא למיכל ליכא עליו מ"ע דמצה אלא לאו דבבל תאכל חמץ ואין מברכין אלאו" עכ"ל], וכ"כ במהרי"ל הובא במג"א סי' תרל"ט סס"ק י"ז.

והנה צ"ע בתי' בעה"מ וסיעתו הא קושייתם אמאי מברכין בסוכות על אכילה בסוכה ואין מברכים על אכילת מצה, והא אכילה בסוכה אינה מוכרחת כמו אכילת מצה ומאי אכפת לן דשינה מוכרחת, וצ"ל דאחר שתקנו ברכה על שינה מברכין תמיד ודוחק. והנראה בזה דהנה יעויין בגמ' בסוכה דף כ"ז ומש"כ במע"ר סי' רי"ז, ומבואר שם דיש בסוכה ב' מצות חדא מצוה ד"תשבו כעין תדורו" וכעין דירה דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל ומכאן זה מחויב בכל עת שאוכל לאכול בסוכה. ויש עוד דין דילפינן מחג המצות דלילה הראשונה חובה ושאר הימים רשות.

ונראה דזה עיקר מה שתירצו הראשו' על קושייתם דהיינו דבסוכות אין הברכה כל ז' על המצוה של אכילה בסוכה [שהיא רשות], אלא הברכה היא על המצוה של תשבו כעין תדורו דהיא חובה גמורה כל ז' לעשות הסוכה לבית ישיבתו ומקיימה באכילתו ושנתו וטיולו, אבל על מצוה שהיא רשות ל"ש לברך כלל, גם אם היא מוכרחת.

והנה הבעה"מ שם הביא דברי הגמ' שבת קל"א ע"א דבעינן למילף דמכשירי מצה דוחין שבת מסוכה ופרכינן "מה לסוכה שכן נוהגת בלילות כבימים", ופירש"י "ואילו מצה לילה הראשון חובה ותו לא כדאיתא בפסחים [דף קכ ע"א] "עכ"ל. ולכאור' מבואר להדיא דלא כדעת רבינו הגר"א והראשו' הנ"ל דיש מצוה במצה כל שבעה.

אבל לפמשנ"ת מיושב היטב הגמ', דמה דמכשירי סוכה דוחין את השבת אינו משום מצות אכילה בסוכה דילפינן ממצה, אלא המצוה של בסוכות תשבו שבעת ימים שהיא חובה גמורה, וע"כ לא דמי פסח לסוכה, דסוכה הוי חובה כל הימים והלילות לעשות הסוכה לביתו, אבל פסח הוי חובה רק בלילה ראשונה ובשאר הימים הוי רק מצוה בעלמא וכמש"כ רבינו הגר"א. ולזה הביא הבעה"מ ד' הגמ' הללו.

שו"ר בתוס' הרא"ש בשבת שם שכתב "כלומר כל שבעה ימים מברכין על הסוכה ואין מברכין על אכילת מצה אלא בלילה ראשונה", ומבואר להדיא כדעת רבינו דמצוה איכא רק דאין מברכין, וכוונתו דמהא דאין מברכין מוכח דאינו חובה וע"כ לא דמי לסוכה שהיא חובה כל ז' כנ"ל. ול' הגמ' שם נוהגת בלילות כבימים והיינו דאין חיובם של לילות וימים שוה עי"ש בתוס'.

[והנה ברמב"ם פ"ז מסוכה ה"ז כ' "אכילה בלילי יו"ט הראשון בסוכה חובה וכו' מכאן ואילך רשות רצה לאכול סעודה סועד בסוכה רצה אינו אוכל כל שבעה אלא פירות וקליות חוץ לסוכה אוכל כדין אכילת מצה בפסח".

והקשו דבסה"מ עשה קס"ח כ' הרמב"ם "מ"ע לישב בסוכה ז' הימים [בימי החג כולם] שנא' בסוכות תשבו שבעת ימים", ובעשה קנ"ח כ' "מ"ע לאכול מצה בליל ט"ו בניסן" הרי מפורש דבסוכה המצוה כל ז' ובפסח רק בליל ט"ו [עי' בס' אבי עזרי בזה]. ולהמבואר ל"ק כלל דודאי מ"ע דבסוכות תשבו שבעת ימים הוי חובה שבעת ימים וכמש"כ הר"מ עצמו שם ה"ה כיצד היא מצות הישיבה בסוכה שיהא אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת הימים וכו' כדרך שהוא דר בביתו. אבל בה"ז מיירי לגבי המצוה דאכילה דילפינן ט"ו ט"ו מחג המצות דלילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות וע"ז שפיר קאמר דהוא כדין אכילת מצה בפסח. ופשוט.

והנה בס' משנה ברורה נסתפק אם מהקישא דט"ו ט"ו ילפינן גם מצוה באכילה כל שבעה בסוכות, ותמהו ע"ז דבסוכות ודאי יש מצוה של בסוכות תשבו, אבל ל"ק כלל כמש"נ דילפינן מהקישא למצות אכילה בעלמא ולא למצות בסוכות תשבו, ומקיימים אפילו בירדו גשמים לחלק מהראשונים, ואכמ"ל בזה.

ב. וכן מצינו עוד בראשונים שכתבו כדעת רבינו [חוץ מהנ"ל] א. עי' רבינו דוד ר"ן ונמוק"י פסחים דף ל"ו ע"א דאין לשין במי פירות כל שבעה משום מצוה דבעי לחם עוני ועי' לקמן ב. עי' ס' צידה לדרך מאמר ד' כלל ל' פ"א. ג' עי' רוקח סי' רצ"א שהביא בשם מדרש "האוכל מצה כהלכתה שבעת ימים נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, [ועי' תו"ש פ' בא אות רצ"ח* שהביא ממדרש כת"י "תהי חביבה אכילתה כל שבעה ואע"פ שהיא רשות"]. ד' פ' החזקוני שמות פי"ד פי"ח. ה' תרגום יהונתן פרשת ראה ט"ז ג'. ו. תשו' הרא"ש כ"ג ג', וע"ע תשו' חת"ס יו"ד סי' קצ"א, ובפני יהושע פסחים כ"ח ע"ב וע"ע בתוס' ר"ה דף כ"ח דמדמה אכילת מצה כמה פעמים לכהן שנושא את כפיו כמה פעמים ביום, ומבואר כדברי רבינו, ולפי"ז יש גם מצוה [ולא חובה] ליטול לולב כל היום ע"ש, וכאנשי ירושלים ומנהג רבינו, ואכמ"ל בזה.

ג. הנה בספר הר אפרים נסתפק לדעת רבינו הגר"א אי בעי לחם עוני כל שבעה. ועי' ברמב"ם פ"ה ה"כ שכתב דא"צ [ועי' בספר מקראי קודש שר"ל בדעת הרמב"ם כהגר"א], ועי' בחי' הגרי"ז משכב"ז.

והנה בהגדה של פסח אמרין הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ופי' רבינו בביאורו להגש"פ: "מה שאמר די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים והלא הכתוב¹ אומר [בהמשך ההגדה "מצה זו"] על שלא הספיק(ו) בצקם של אבותינו [להחמיץ], והענין שבאמת אכלו אבותינו לחם כזו במצרים כמ"ש הראשונים [הרמב"ן עה"ת דברים שם, ובפי' ההגדה לרבותינו הראשונים ע"ש בשם ה"ר יוסף האיזובי בשם הר"א אבן עזרא] שדרכם של מצרים היה להאכיל לעבדים לחם עוני כזו² עכ"ד רבינו.

אבל צ"ע דבהמשך ההגדה אנו אומרים מצה זו על שום שלא הספיק בציקם של אבותינו להחמיץ ומבואר דמצות מצה היא על אחר היציאה. ומה השיב.

אמנם באמת במשנה שלפנינו אינו כן אלא "מצה זו על שם שגאלנו", ובזה הביאור כדברי רבינו והראשונים הנ"ל, והנוסח בהגדה אזיל עם הנוסח ברמב"ם "די אכלו אבהתנא דאפיקו מארעא דמצרים", דכל המצוה היא זכר למצה דאכלו כשיצאו ולא שאכלו במצרים כלל. אמנם גי' רבינו נראה שלא הספיק והדק"ל.

אך י"ל באופן אחר, דהנה צ"ב בכל זה שהרי נאמר בתורה להדיא "שבעת ימים תאכל עליו מצות, וגו' כי בחיפזון יצאת ממצרים", והיינו דהמצוה היא כי בחיפזון יצאת ממצרים.

ואולי יש לומר דהך קרא דשבעת ימים תאכל מצות, זה קאי על המצוה הקיומית של אכילת מצה כל שבעה כמ"ש רבינו, וזה באמת זכר למה שלא הספיק בציקם להחמיץ כשיצאו בחיפזון, אבל המצוה של בערב תאכלו מצות זה באמת לא משום זה, אלא משום די אכלו אהתנה במצרים

ולפי"ז יש לומר דבמצוה של שבעת ימים אין דין של לחם עוני דזה אדרבא זכר לחירות, ואין בזה כל הדי' דינים דלחם עוני, אבל בלילה הראשון שיש דין לחם עוני הוא באמת משום מה שאכלו במצרים עצמה דרך עניות, וע"כ נהג רבינו שלא לאכול מצה עשירה בערב פסח. [אמנם בגמ' מבואר דמצה בעי הסיבה משום דהיא זכר לחירות וצ"ע וי"ל].

אמנם לישנא דקרא שבעת ימים תאכלו מצות לחם עוני, ומבואר לכאורה דגם במצה של זכר לחיפזון יש דין של לחם עוני.

ומצאתי ברבינו דוד ובר"ן ונמוק"י פסחים דף ל"ו ע"א דאין לשין במי פירות כל שבעה משום דבעי לחם עוני, [וכן שמעתי מנהג תימן דכל ז' ימים מברכין על פרוסה], וצ"ע בזה ואכמ"ל. [ועי' בהגדת הגרי"א ח שכתב דאין דין לחם עוני כל שבעה].

ד. הנה ביסוד שיטת רבינו של מצה כל שבעה צ"ע מנ"ל הא, דילמא הוי רשות גמור. ובמק"א כתבנו ביסוד שיטת רבינו הגר"א בענין פשוטו של מקרא דבר חדש, דאין מקרא יוצא מידי פשוטו דשבעת ימים תאכל מצות, [וכמ"ש באבן עזרא שם "שבעת ימים תאכל מצות - חיוב ע"ד הפשט"]. אלא שהחובה היא ע"פ דרשות חז"ל ומ"מ הוא מצוה כפי פשוטו. ואכמ"ל.

והבאנו דוגמא לזה באליה רבא על נגעים פי"ד משנה ב' מצורע מנודה מביתו שבעה ימים ואסור בתשמיש המיטה. ופי' ברע"ב מנודה מביתו - לענין זה שאסור בתשמיש המטה, וכמבואר בגמ' במו"ק.

¹ אולי צ"ל "התנא". או שהכונה לפסוק דלהלן.

² ועי' במהר"ל מש"כ ע"ז, ושאר ליה מריה ע"ז כי לא ידע שכ"כ הרמב"ן ושאר.

אך רבינו בביאורו שם כתב דהם ב' ענינים דילפינן מקרא של "וישב מחוץ לאהל שבעת ימים" א' שיהא מנודה מביתו והב' שאסור בתשמיש המיטה. ועי"ש בספר תפא"י שתמה מנין לרבינו דין זה שלא נמצא בשום מקום. ולדברינו הוא מפשטא דקרא וכשיטת רבינו בכל דוכתא.

שו"ר בפירוש המשנה לרמב"ם בתחילת מסכת כלים "דין המצורע כאשר נרפא מן הצרעת שיטהר בעץ ארז ואזוב ושני תולעת ושתי צפרים כמו שנתפרש בתורה, ואחר כך יבוא אל העיר וישב שבעת ימים מובדל מאנשי ביתו והוא אמרו וישב מחוץ לאהל שבעת ימים, ובשבעת ימים אלו נקרא מצורע בימי ספרו מפני שהוא סופר אותם שבעת ימים" עכ"ל, ומבואר כדברי רבינו.

וכן דעת הרמב"ם בעוד מקומות עי' ברמב"ם הלכות כלי המקדש פ"ה ה"ז "ובית יהיה לו מוכן במקדש והוא הנקרא לשכת כ"ג, ותפארתו וכבודו שיהיה יושב במקדש כל היום, ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה או שעה או שתיים ביום".

ולא נמצא לו מקור בחז"ל, [ועי' מנ"ח קל"ו], אבל פשוט דלמד הרמב"ם כן מפשוטו של מקרא 'ומן המקדש לא יצא', א"כ אף דחז"ל הוציאו קרא מפשטיה ולמדו דהיינו להטמא למתו מ"מ לא יצא מידי פשוטו עכ"פ בדין לכתחילה, [וכמצוה קיומית כאכילת מצה בז' ימי הפסח], וממילא לא קשה מהך דשמעון הצדיק, ומבת כהן שזינתה עי"ש בביאור ההלכה להגר"ח ק. ויש להאריך בזה עוד ואכ"מ.

וע"ע בספר גור אריה על שמות פרק יב פסוק טו שכ' "והקשה הרא"ם לא לכתוב קרא ד"שבעת ימים תאכל מצות", והשתא לא צריך קרא גם כן ד"ששת ימים", ולא צריך לכתוב רק "בערב תאכלו מצות" כיון דכל ז' רשות הוא, ויראה לומר דלכך אתא "שבעת ימים תאכלו מצות", דבפרק כל שעה (פסחים לח ע"ב) איכא ברייתא דמפיק קרא ד"שבעת ימים תאכלו מצות" להוציא חלות תודה ורקיני נזיר, דיליף מצוה הנאכלת כל ז', יצאו חלות תודה ורקיני נזיר שנאכלת ליום ולילה אחד. ועוד נראה, דבא ללמד כי כל השבעה הם רשות, ולא תאמר שאם יאכל מצות עובר ב"בל תוסיף" לכך כתב שהוא רשות. ואפילו לרבא דסבירא ליה במסכת ר"ה (כח ע"ב) דלעבור בבל תוסיף שלא בזמנו צריך כונה שעושה לשם חובה, אבל שלא בכונה לא עבר שלא בזמנו, והשתא ממ"נ - אם מכוין למצוה למה לא יעבור, ואם אינו מכוין לשם מצוה - למה יעבור, דנראה אלי כיון שנקרא "חג המצות" (להלן כג, טו) אפילו מכוין למצוה אינו עובר, דכיון שהכתוב אומר "שבעת ימים" הם רשות לאכול בהם מצות, אם אוכל בהם מצות אפילו לשם חובה - אין כאן איסור, כיון שהתורה נתנה רשות לך אם אתה רוצה לאכול אכול - אם הוא אוכל לשם מצוה אינו עובר בבל תוסיף, כך יראה".

ה. בענין האות של פסח, בתוס' בעירובין וברשב"א שם כתבו שהאות הוא איסור חמץ, אמנם בתוס' במו"ק י"ט ע"א ובתשו' הרא"ש כלל כ"ג סי' ג' בשם גאון דהיינו מצות מצה וכדברי רבינו וכן הביא רבינו באו"ח סי' ל"א סק"ג מספר העיתים ובה"ג וזוהר חדש, ועי' עוד במאירי פסחים דף ק"ה ע"א.

ו. בענין מנהג רבינו לאכול חמץ במוצאי פסח, עי' מנהגים דבי מהר"ם עמ' 28 ומנהגי מהרי"ל סוף הל' פסח. ובתו"ת הביא לזה סמך מתרגום יהונתן "תיכלון חמיע" ע"ש שנהג רבינו לעשות הבדלה על שיכר במוצאי פסח, אמנם לזה איכא עוד טעם משום דחביב ליה

כמ"ש הרמ"א. וע"ע קובץ משולחן מלכים ח"ה אלול תשס"ז מה שנדפס שם מהגר"ח מבריסק מקור למנהג רבינו מהרמב"ם עי"ש.

וכ"כ בחיי אדם כלל קל"ב י"ב "הגר"א היה מהדר לאכול מצות מחדש בליל י"ח ניסן כיון שהיה עליו שם איסור עד היום כדי להראות שמה שנמנע היה מחמת ציווי הבורא והיה מחמיר באיסור חדש ככל איסורי תורה", וכן הביא בספר תורה תמימה שמות י"ב אות קס"ח "שמעתי בשם הגר"א שהיה מבדיל במוצאי הפסח על כוס שיכר של חמץ" עכ"ל. ועיין ספר אסופות רבינו חיים הלוי משכב"ז.

ועי אבות דרבי נתן נוסחא ב' ס"פ כ"א "מעשה ברבי יאשיהו שהיה מפנה את כליו מערב שבת עם חשיכה מבית זה לבית זה מזויות זה לזויות זה. אמרו לו רבי למה אתה עושה כך. אמר להם כדי שתעבור עלינו שבת שנאמר שבת וינפש (שמות ל"א י"ז): שבת מן המלאכה וינפש מן המחשבה".

ז. והנה יש שרצו לומר דרך בכזית אחד בכל יום יש מצוה, אמנם ממה שנהג רבינו סעודה ג' בשש"פ מבואר לא כן.

ח. ויש שרצו לומר [כמדומה בתשו' בנין ציון החדשות], דכל המצוה רק שכשרוצה לאכול יאכל מצה ולא חמץ ואין ענין לאכול עוד, וג"ז מבואר מהנ"ל לא כן, וכמו שביארנו שהוא קיום מצוה ע"פ פשוטו של מקרא. [וע"ע תשו' בנין שלמה להגרש"כ].

ט. יש שרצו לומר שהברכה בליל הסדר על אכילת מצה קאי על כל שבעה ג"כ שהכל הוא מצוה אחת של שבעת ימים תאכל מצות, [ואולי יש לחוש לזה ולכוון בברכה], אך נלענ"ד לא כן, וכמשנ"ת במק"א במצות ספה"ע שמברכים כל פעם כיון שהברכה היא על מעשה מצוה ולא על קיום המצוה ואכמ"ל. גם ממנהג רבינו הנ"ל משמע לכאורה שכל פעם הוא קיום מצוה בפ"ע ות"ע.

י. בקוב"ש קידושין אות קמ"ד חקר אם יש עשה דוחה ל"ת במצה כל שבעה ולא ידענא מאי מספקא ליה ופשיטא דליכא כיון דאינו חיוב אלא קיום מצוה בעלמא. ולא דמי לדברי הראב"ד שהביא שם בציצית לנשים. שהם מכניסים עצמם בכלל החיוב ומברכין וצונו.

יא. ובכת"י מרי"צ הלוי כתב שהוא מצוה כמו תפילין וצ"ע בזה.

מנ"ח שכ"ה